

משוגע-בקעה

כשם שלא ידעתי ש"בקעה" היא מילה בערבית, כך גם לא ידעתי אז ש"משוגע" במלעיל היא מילה ביידיש. בימי בית הספר היסודי כלל לא ידעתי על קיומה של היידיש, על אף שזו הייתה שפתם של הורי הוריי, ושפתם של לפחות כמה מהורי ההורים שבנו את משוגע-בקעה במו ידיהם ובירכו את שם הגן פעמיים כי טוב: בשני מלעילים. כל מה שלמדנו בבית הספר על תרבות יהודית באירופה הסתכם ב"יום השואה". אחד מבני כיתתי שאל את המחנכת מה עליו לעשות בזמן הצפירה. תשובתה הייתה: "לעמוד, להרכין ראש ולחשוב על אנשים מתים".

גן המשחקים של ילדותי בירושלים עומד להיחרב. העירייה ובית הספר גאולים, שם ביליתי בלא-רצון שש שנים מילדותי, גזרו חורבן על הגן שבו התעצבתי בימי כפייה ואיוולת בבית הספר היסודי. "משוגע-בקעה" (שתי המילים נהגות במלעיל) לא היה סתם גן משחקים, אלא מבצר-עץ מגונן כנגד בית הספר שניצב מולו, או אנייה בלב ים החול והאבק. בין הסיפונים התלולים באוויר התרוצצו הילדים, ואני בתוכם. עולים ויורדים בסולמות, במגלשות, בחבלים. קופצים על הגשרים ועוברים בין צריח למגדל. ועכשיו אני קורא בדיעה שבית הספר שלי עומד להרוס את משוגע-בקעה.

מבצר האנייה משוגע-בקעה היה לי מקום מפלט. לשם ברחתי משרירות לבן של המורות (פרט למונה אחד לספורט, כולן היו מורות). שבעיפות ובקטנות רוח המאסו עליי את השיעורים ואת הטקסים הנואלים. שם, במשוגע-בקעה, מצאתי מחבוא מאלימות תלמידי השכבות שמעליי, שהיו רצים תמיד לצוד את הקטנים, להענישם על מה שעוללו להם הגדולים.

במשוגע-בקעה הכרתי את כל קיצורי הדרך, את החדרים הקטנים ואת המחבואים הסודיים. עם הזמן גיליתי שגם הילדים האחרים הכירו אותם לא פחות טוב ממני. פעם הובילו אותי שני ילדים מהשכבה שמעליי לאחת הגומחות הסודיות במעלה הטיירה. לא האמנתי שגם הם מכירים את הגומחה, שחשבתי שרק אני מסתתר בה לפעמים. הם דחפו אותי פנימה, שמרו על הפתח והפכו את הגומחה שלי לצינוק שלהם. הם איימו שיכלאו אותי שם עד שאתן להם חמישה שקלים. ניסיתי להיחלץ בתנועת זינוק שלא ציפו לה,

אך התנועה נבלמה כשמפתח הבית שלי, שהיה מחובר למכנסיי בחוט והשתלשל מטה בין שני קרשי רצפת הגומחה, נתקע בתנופת הזינוק בין הקרשים ועיגן אותי לצינוק. בפעם אחרת דחף אותי ילד אחר מאחד הצריחים אל הקרקע. אני עוד זוכר את תחושת המחנק בגב ובגרון לאחר מכת הנפילה.

בידיעה שקראתי נכתב שמשוגע־בקעה ייהרס משום שאינו גן משחקים בטיחותי. ואולם, הסכנות במשוגע־בקעה לא באו מהגן. הן באו מתוך בית הספר הצמוד אליו. אלימות הילדים בגן, כמו זו שבבית הספר, שיקפה את הדורסנות היומיומית שחוונו בכיתות. בעיתון מחתרתי שפורסם בסוף כיתה ו', ביום האחרון ללימודים, כתבתי: "שש שנים אנו סובלים מחוסר יחס, דיקטטורה ודיכוי מצד מורי בית הספר. עיתון זה יהיה להסבר קצר שגם הוא לא יוכל לתאר את הסבל הרב שאנחנו עברנו ועוברים כיום". עכשיו, לאחר עשרים שנה, אני חותם על המילים הללו מחדש.

כשם שהאסירים מאוחדים בשנאתם לסוהרים, כך גם אנחנו, הילדים, למרות האלימות שהייתה בינינו, שנאנו בשנאת יחד את המורות, ויותר מכולן שנאנו את המנהלת. קללות של שנאה היו חרוטות על לוחות העץ שהרכיבו את משוגע־בקעה. לשם לא הגיעו המורות. הקללה הקשה מכולן, אך גם הנפוצה ביותר, הייתה "לאה זונה". גם אם אף אחד מהחורטים לא ידע מהי זונה, ידענו כולנו את עצמת החוצפה והביזוי שהייתה אצורה במילה זו, שאותה למדנו מההורים. בכעסנו הצמדנו את המילה לשמה של מנהלת עריצה, מושחתת ונקמנית, כדי להביע את הבוז והשנאה שרחשנו לה. אך הקללה האיומה הפחידה את יוצריה. לשונות הילדים חששו להגות את השם המפורש פן ינחת עלינו עונש נורא, אך האצבעות הקטנות חרטו על קרשי העץ באבזם או במפתח את הקללה הסודית, כמעין השבעה כמוסה, מחאה אסורה או סממת מחתרת ליום השחרור העתידי לבוא.

לא ידענו אז דברים רבים. לא ידענו, למשל, ש"בקעה" במלעיל היא מילה בערבית (بَقْعَة). רק לימים למדתי שהשם "גאולים", שמו של בית הספר, הוא השם העברי־ישראלי שניתן לשכונת בקעה. כילד ידעתי שאני גר בבקעה, וידעתי שאני לומד בבית הספר גאולים, אך לא עלה בדעתי ששני השמות הללו מקיימים את המתח שבין לשון המגורשים הערבים ובין לשון המחיקה וההסתרה של המגרשים. לערבים יועד תפקיד אחר בדמיוני כילד. בין שלל סיפורי משוגע־בקעה, חלק מפולקלור בית הספר בכלל, היה גם סיפור על עט יפה שהיה מונח בארגז החול בגן המשחקים. כשילד אחד הרים את העט, כך סופר, הוא התפוצץ וכתר שלוש מאצבעותיו. על מלכודת העט, שהטמינו "הערבים", חשבתי בכל פעם שהזהירו אותנו מפני "חפץ חשוד".

סיפור העט הממולכד היה בעיניי הסמל המובהק לאכזריותם ולרשעותם של הערבים, שלמדנו לשנוא ולפחד מהם, מבלי להבין מה בעצם הם רוצים מאתנו. לכן התפלאתי כשקבוצת ילדים מבית ספר ערבי הגיעה יום אחד לביקור בבית הספר שלנו, כנראה במסגרת חינוך לדו־קיום. פשר הביקור לא הוסבר לנו, וגם לא הופגשנו עם המבקרים. הביקור, שנכפה על בית הספר, היה קצר ככל שהתאפשר. כשהם הלכו לבסוף, הבחנתי שהברזים בשירותים נותרו פתוחים ושתאי השימוש היו מטונפים מהרגיל. מדוע לכלוכי ה"אורחים" הערבים את תאי השירותים ומדוע השאירו את הברזים פתוחים? כילד לא מצאתי תשובות לשאלות הללו מלבד התשובות שסיפק דמיוני בכל פעם שסיפרו לי

במשוגע-בקעה על איזה ערבי שעשה כך וכך. במסדרונות בית הספר היו לוחות הנצחה ותמונות של תלמידי העבר שנהרגו בטרם-עת בתאונה, במחלה או במלחמה. אף שדבר אשמתם של הערבים לא הופיע בכתב, ליוותה את לוחות הזיכרון התורה שבעל-פה, שהטילה תמיד על הערבים את האחריות למותם של בוגרי בית הספר.

כשם שלא ידעתי ש"בקעה" היא מילה בערבית, כך גם לא ידעתי אז ש"משוגע" במלעיל היא מילה ביידיש. בימי בית הספר היסודי כלל לא ידעתי על קיומה של היידיש, על אף שזו הייתה שפתם של הורי הוריי, ושפתם של לפחות כמה מהורי ההורים שבנו את משוגע-בקעה כמו ידיהם ובירכו את שם הגן פעמיים כי טוב: בשני מלעילים. כל מה שלמדנו בבית הספר על תרבות יהודית באירופה הסתכם ב"יום השואה". אחד מבני כיתתי שאל את המחנכת מה עליו לעשות בזמן הצפירה. תשובתה הייתה: "לעמוד, להרכין ראש ולחשוב על אנשים מתים". בידיעה על הכוונה להרוס את משוגע-בקעה קראתי שבית הספר גאולים שינה את שמו ל"תל"י (תגבור לימודי יהדות) גאולים". אני מקווה שעכשיו, הודות לתגבורת החדשה, סובלים תלמידי בית הספר פחות משסבלתי אני. ואולם, חוששני שדווקא עכשיו הם זקוקים למקום מקלט כמשוגע-בקעה יותר מאי פעם.

אני, על כל פנים, כבר לא זקוק למשוגע-בקעה. מבצר האנייה כבר נחרב מזמן ברוחי. מאז מצאתי לי מקומות מפלט אחרים. עכשיו, כשמשוגע-בקעה ייחרב באמת, יישארו לי רק תובנות ממרחק על שמו של הגן שבו גדלתי: בין השלילה לגירוש, בין הבורות להסתה, הזדקק במרכז ילדוטי מבצר אנייה בעל השם הפיראטי, המתריס, שם יידי-ערבי, ששימש לי מחבוא מלוחות ההנצחה ומסתור מהצרחות בכיתה. גם אם ייחרב המבצר וגם אם תשקע האנייה בחול, עדיין יישאר לי השם: משוגע-בקעה.